

ORCSIK KÁROLY

Trianon hatása a délvidéki katolikus magyarok életére

A katolikus egyház természeténél és küldetésénél fogva nem nemzeti, hanem nemzetek feletti karakterrel rendelkezik. Kiváltképpen érvényes ez a Délvidékre, ahol a török hódoltságot követő újratelepítésből kifolyólag az itt élő katolikusok különböző nemzetiségekhez tartoznak: magyarok, horvátok, németek, szlovákok, csehek, bolgárok, valamint önmagukat románként definiáló beás romák. Délvidék e sokszínűsége nemcsak a népszokások, hanem a vallási és egyházi élet terén is nyomot hagyott. Nem beszélhetünk tehát úgy Trianonnak a délvidéki magyar katolikus-ságra gyakorolt hatásáról, hogy ne ejtenénk szót a többi nemzetiséghez, elsősorban a németiséghez és a horvátságához tartozó papokról és hívekről, illetve az e népcsoportokat érintő problémákról, azok megoldására tett kísérleteikről is. Akadtak olykor feszültségek a különböző katolikus népcsoportok lelkipásztorai, illetve hívei között, ugyanakkor nem feledkezhettünk meg arról sem, hogy számos esetben kölcsönösen segítették és gazdagították egymást. Ez a megállapítás fokozottan igaz a magyar és a német katolikusokra. Míg e kisebbségek politikai vezetői – elsősorban a németek elzárkózása miatt – nem voltak képesek a közös érdekérvényesítésre, addig a katolikus papság és értelmiség tagjai mind Bácskában, mind Bánságban megtalálták a közös cselekvés módját a lelki élet, az ifjúság nevelése, az egyesületi tevékenység és a lapkiadás terén.

Amitől elszakadtunk: a Magyar Katolikus Egyház, Kalocsa és Temesvár

Az 1918. november 3-án megkötött padovai fegyverszünet értelmében francia és szerb csapatok által megkezdődött a Magyar Királyság déli

részének megszállása. Várady Lipót Árpád¹ kalocsai érsek és Glattfelder Gyula² temesvári püspök mindent megtettek annak érdekében, hogy egyházmegyéiket továbbra is zökkenőmentesen kormányozzák. Mivel a megszállás az egyházi struktúrát voltaképpen nem érintette, ezért a főpásztorok az antant csapatok bevonulására mint ideiglenes állapotra, egyházmegyéiket sújtó pillanatnyi nehézségekre tekintettek. Erről tanúskodnak mindkét egyházfő körlevelei is (LAKATOS 2016; 154).

A délvidéki főpásztorok viszonyulása a kialakult helyzethez megfelelt Csernoch János³ hercegprímás és a Magyar Katolikus Püspöki Kar törekvéseinek, melyek igyekeztek megőrizni a magyar egyházszervezet integritását. E kérdéssel kapcsolatban a hercegprímás folyamatosan egyeztetett a bécsi nunciussal.⁴ Előbb a csehszlovák hatóságok, majd a Tanácsköztársaság tisztségviselőinek az egyházi hierarchiával szembeni túlkapasáiról, esetenként üldözéséről informálta az Apostoli Szentzséket a nunciatúrán és az antant misszió keresztül. Kérte, hogy Magyarországon mint misszióterületen helyeztessék a katolikus egyházat valamely nagyhatalom védelme alá. De ennek a kérésnek nem volt semmilyen eredménye (GERGELY 1999).

Míg a Felvidéken általánossá vált a szlovák alsópapságnak az egyházmegyéik magyar vezetése ellen fordulása, addig a bácskai horvát papságról ez nem mondható el. Mindazonáltal a Bácskába bevonuló szerb csapatok azonnal felvették a kapcsolatot nemcsak a szerb, hanem a horvát származású világi és egyházi előljárókkal is. Szabadkán már október 20-án összejövetelt tartottak a város horvát és szerb tekintélyes emberei Albe Malagurski későbbi polgármester házában. Blaško Rajjićot⁵ Zágrábba küldték informálódni, ahol a frissen megalakult Horvát Nemzeti Tanáccsal tárgyalt. Rajjić később az újvidéki, majd a belgrádi nemzetgyűlésen többmagával képviselte a szabadkai bunyevácokat és szerbeket. A szerb kormány részéről kecsegtető ígéretek kaptak Bácska jövőbeli státuszával kapcsolatban a közös délszláv államban. Belgrád elsődleges célja az volt, hogy a bunyevác vezetőket eltávolítsa Zágrábtól, és magához édesgesse. 1919. szeptember 22-e és október 3-a között a szerb vezetés még a párizsi béketárgyalásokon való bunyevác részvételt is lehetővé tette – egészen addig, míg jelenlétük terhessé

nem vált a szerb törekvések szempontjából: nyelvük és felekezeti hovatartozásuk ugyanis egyértelművé tette a párizsi „békecsinálók” számára, hogy ők nem a szerbséghez, hanem a horvátsághoz tartoznak (CSUKA 1995; 15–17, 21–22). Az egyes bácskai falvakban végzett szerb agitáció, amely a bunyevácokat a katolikus hit elhagyására és a pravoszláv vallás felvételére ösztönözte, több bácskai horvát pap számára igen elgondolkodtatóan hatott (LAKATOS 2016; 173).

Az egyházmegyei kommunikáció legfontosabb eszköze a rendszeresen megjelenő körlevél volt, melynek havonta megjelenő számai a szerb katonai parancsnokság területén található bácskai plébániákhoz is eljutottak, minden nehézség ellenére. Továbbra is rendszeresek voltak a papi áthelyezések mind a kalocsa–bácsi érsekség, mind a csanádi püspökség területén. Működött a pénzforgalom is a délvideki egyházmegyék egészén, beszédtek a befizetéseket a papi nyugdíjalapba, és a tanítói nyugdíjigényeket is rendszeresen bekérték Kalocsára és Temesvárra. A kalocsai érsek a tanítói nyugdíjak folyósítását a jugoszláv részeken is megoldotta, a bácsi plébánosra bízva azok kifizetését: az érintetteknek nála kellett jelentkezniük a járandóságukért. A különféle segélyek gyűjtése és folyósítása is folyamatos volt. Látjuk tehát, hogy Várady érsek és Glattfelder püspök az adott körülmények között igyekezett megtalálni a *modus vivendi*, hogy kifelé a szerb hatóságok, befelé pedig a papság, az egyházi alkalmazottak és a hívek számára is bizonyítsa a demarkációs vonallal megosztott egyházmegyék működőképességét (LAKATOS 2016; 154).

A kalocsai érsek a jugoszláv hatóságokkal való együttműködéséről tett tanúbizonyságot. 1919 januárjában felszólította a római katolikus iskolák igazgatóit és tanítóit az újvidéki Narodna Uprava által megkívánt hűség eskü letételére. Emellett Várady érsek a Narodna Upravánál sikeresen közbenjárt a megszálló hadsereg által elkövetett egyházi vagyonnal vagy intézménnyel kapcsolatos túlkapások ügyében. Így 1919 januárjában kelt levele hatására megszűnt a szabadkai Szent Antal nyomda lefoglalása, továbbá elérte a szintén szabadkai *Délvidék* című napilap betiltásának felfüggesztését. A kalocsa–bácsi egyházmegye megszállt, déli részének küldött körleveleket a szabadkai Szent Antal nyomdában

nyomtatták, és ezekben közvetítették a papság felé az új közigazgatási hivatalok rendeleteit és kéréseit is.

1919. augusztus 25-én a Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal aláírt békeszerződés véglegesítette a magyar–délsláv határt, ezért a szentszéki diplomácia 1921 folyamán egyre inkább sürgette a délvidéki főpásztorokat helynökök kinevezésére egyházmegyéjük idegen országba került részei számára. Várady érsek Evetovics János prépostot, bácsi plébánost kívánta kinevezni erre a tisztségre, aki a belgrádi kormánykörökkel is jó viszonyt ápolt. Az érsek Evetovics kinevezéséről tájékoztatta a délsláv kormányt is, ám annak hallgatása egyre nyilvánvalóbbá tette, hogy Belgrád azon fáradozik, hogy a Bácska elcsatolt területét kivonja a kalocsai érsek joghatósága alól (LAKATOS 2016; 165–166). Glattfelder püspök tovább ment Várady érseknél, és nem Belgráddal, hanem közvetlenül a Szentatyával kívánt tárgyalni egyházmegyéje Jugoszláviához került részének jövőjéről és az ottani helynök személyéről. 1922-ben a püspök éppen audienciára indult XV. Benedekhez, de nem találkozhattak, mert a pápa időközben meghalt. A püspök az ügy fontosságára való tekintettel úgy döntött, hogy bevárja a pápaválasztást. Rövid időre Nápolyba utazott, járt Capri szigetén is, miközben a konklávé 1922. február 6-án pápává választotta Achille Ratti milánói érseket, XI. Piust. A pápa megválasztása után szinte azonnal fogadta a csanádi püspököt, előterjesztését pedig mindenben elfogadta.⁶ Ennek értelmében Kovács Istvánt nevezték ki a Csanádi Püspökség SZHSZ Királysághoz került területének püspöki helynökévé (HORVÁTH 2018; 43–44). Ennek a találkozásnak a bánügyi részek magyar katolikusainak életében a későbbiekben is pozitív hozadéka lett, mivel a Bánáti Apostoli Kormányzóság megalakulását követően Rodić kormányzó is Kovács Istvánt nevezte ki általános helynökévé. Ezzel szemben a Bácskai Apostoli Kormányzóságban nem a kalocsai érsek által kinevezett és a bácskai magyar és német papok által többségében támogatott Evetovics, hanem Budanović kormányzó bizalmi embere, Blaško Rajić lett az általános helynök.

Az 1918-as összeomlás után nemcsak a bunyevác papok egy csoportja lépett a politika színterére Blaško Rajić vezetésével, hanem megtették

ezt a bácskai és a bánsági magyar papok is. A délvidéki magyarok politikai tevékenységét az optálási jogra hivatkozva akadályozták ugyan a délszláv hatóságok, de már 1921-ben, tehát a Magyar Párt formális megalakulása előtt, az egész ország területén kiterjedt szervezkedés folyt. Ebben részt vettek a katolikus papok is, Szenttamáson Berecz Kálmán plébános, Topolyán Barsy Viktor plébános, Horgoson Virág István plébános, Adorjában Horváth János plébános, Újvidéken Fáth Ferenc apátplébános, Magyarakanizsán Márton Mátyás prépostplébános. Rajtuk kívül fiatal káplánok egész sora csatlakozott a mozgalomhoz (CSUKA 1995; 51). Számos katolikus pap részt vett az 1921 májusában Kutaspusztán, egy tanyasi kúrián tartott megbeszélésen dr. Sántha György elnöklete alatt. Ekkor beszélték meg először a Magyar Párt programjának alapelveit. A lelkipásztorok jelenléte ezen a fontos eseményen egyértelművé teszi számunkra, hogy a kidolgozás alatt álló pártprogram a kezdetektől keresztény nemzeti alapokon állt.

Magyar és német többségű egyházmegyék a délszlávok országában

A két világháború között a katolikus egyház legnagyobb problémái a felekezeti iskolák államosításával és az agrárreformmal voltak kapcsolatosak. E tekintetben a katolikus egyház sérelmei megegyeztek a magyar és a német kisebbség legégetőbb gondjaival. Azonban a magyarság felekezeti megosztottsága, valamint a katolikus egyházon belül a horvátok és a szlovének dominanciája miatt az egyházak Jugoszláviában a magyar nyelv, kultúra, öntudat fenntartása szempontjából nem tudták azt a centrális szerepet betölteni, mint például Erdélyben tették (A. SAJTI 2004; 144).

Az egyházi tulajdonban lévő ingatlanokból származó bérleti díjak biztosították egyrészt a katolikus iskolák, a templomok és a plébániák fenntartási költségeit, másrészt az egyházi tisztségviselők és alkalmazottak járandóságát és nyugdíjalapját. Attól függően, hogy az adott földterületből származó jövedelmeknek milyen rendeltetésük volt, léteztek templomi, plébániái, plébánosi, kántori, továbbá iskolaalapi földterületek. Számos egyházközség rendelkezett továbbá úgynevezett „szegényfö-

dekkel” is, melyeket bérmentesen vagy jelképes bérleti díjért bocsátottak a rászoruló családok rendelkezésére. Mivel az iskolai és tanítói földek teljesen, a többi birtokok pedig többségében az agrárreform hatásköre alá tartoztak, a katolikus egyház elveszítette vagyonának jelentős részét, ami szinte lehetetlenné tette, hogy ellássa kulturális, szociális és iskoláztatási feladatait.

Az SZHSZ Királyság területén érvényben lévő iskolai törvény csak állami és magántulajdonban lévő oktatási intézményt ismert el, ezért e törvénynek az egész királyságra való kiterjesztése magával hozta az egyházi, az alapítványi és a községi iskolák államosítását. Fokozatosan háttérbe szorították, majd megtiltották az iskolán belüli hitoktatást. Ennek visszaállítására végül mégiscsak sor került az új államhatalom és az oktatási rendszer konszolidációja után.

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 1921. június 28-án kihirdetett alkotmánya elvben biztosította a vallásszabadságot. A katolikus egyház jogi helyzetét egy új konkordátumnak⁷ kellett volna garantálnia, ami azonban többszöri próbálkozás után sem jött létre – elsősorban a szerb ortodox egyház vezetőinek tiltakozása miatt. Attól tartottak ugyanis, hogy a konkordátum folytán a katolikusok az övékénél előnyösebb helyzetbe kerülnek.

A Szentszék már 1920-ban pápai diplomatát küldött a térségbe Hermegegildo Pellegrinetti bíboros személyében, akit XI. Piusz pápa 1922. május 24-én belgrádi nunciussá nevezett ki. Ugyanebben az évben az SZHSZ Királyság és a Szentszék elvi megállapodást kötött a délvidéki egyházmegyék ideiglenes kormányzásának kérdésében (ERŐS 1993; 152). Az 1923. február 10-ei keltezésű szentszéki dekrétum értelmében a szombathelyi egyházmegyéből elszakadt plébániák (Muraköz) a maribori püspök apostoli kormányzósága alá kerültek. Ez a terület magába foglalta a muraszombati és az alsólendvai esperességeket, 19 plébániával, 67 000 hívővel, akik közül mintegy 20 000 volt magyar (SEBŐK 1991). A nagy többségében nem horvát, hanem magyar és német katolikus hívek alkotta két egyházkormányzati egység, a bácskai, valamint a Bánáti Apostoli Kormányzóság felállítására is 1923. február 10-én került sor. Mivel az új délszláv állam politikai vezetői elképzelhetetlennek tartották, hogy a vezető pozíciót ne egy nem szláv nemzetiségű személy töltse

be, ezért Bácska élére kormányzóként Lajčo Budanović kalocsai egyházmegyes pap, míg a Bánság élére P. Ivan Rafael Rodić horvát ferences atya került. Ugyanakkor mindkettőjükről el kell mondanunk, hogy anyanyelvi szinten beszélték a magyar és a német nyelvet, tehát a pasztorálás szempontjából nyelvi nehézségek egyiküknél sem álltak fent. A szentszéki diplomácia kényesen ügyelt erre a részletre.

Végül a pécsi püspökség Jugoszláviához került részeiből (4 esperesi kerület, 28 plébánia, 70 000 hívő) létrejött az Észak-szerémi és Dél-baranyai Apostoli Kormányzóság 1923. november 1-jén⁸, és e terület a diakóvári (szerémi) püspökség fennhatósága alá került. A Verőce megyei 13 plébániából csak a csepini volt magyar és horvát. A baranyai háromszögben pedig magyar, horvát és német volt a hívek nemzetiségi összetétele.

Említésre méltó, hogy a kényes politikai helyzet és a magyar kormány tiltakozása miatt ezek a dekrétumok nem jelentek meg a Szentszék hivatalos lapjában, az *Acta Apostolicae Sedis*ben, csupán az újonnan alakult bácskai és bánáti apostoli kormányzóság, valamint a diakóvári és a maribori püspökség hivatalos lapjai jelentették meg őket nyomtatásban.

Az apostoli kormányzóság (latinul *administratio apostolica*) olyan rész-egyház, melyet különleges és egészen súlyos okok miatt a pápa nem alakít egyházmegyévé, s lekipásztori gondozását apostoli kormányzóra (adminisztrátorra) bízta (*Egyházi Törvénykönyv* 731.k 2 par.), aki az apostoli prefektushoz és apostoli vikáriushoz hasonlóan a pápa nevében gondozza a rábízott közösséget. Létesítésére általában olyankor kerül sor, ha egy egyházmegye egy része a püspöki székhelytől különböző országba kerül. Az apostoli kormányzóság a kánonjogban rendkívüli megoldásnak számít (ERDŐ 1991; 241).

Az Egyházi Törvénykönyv idevágó rendelkezése világossá teszi számunkra, hogy a Kalocsa-Bácsi Érsekség, a csanádi és a pécsi püspökség ősisége, a mindenkori magyar király apostoli, illetve egyházszervezői joga, valamint a Szentszék utolsó nagy európai katolikus szövetségesének, az Osztrák–Magyar Monarchiának a darabokra szakadása kimerítették a „különleges és egészen súlyos okok” fogalmát, ami miatt a Délvidék elszakított területén nem azonnal új püspökséget, hanem apostoli kormányzóságot létesített a Szentszék.

Mindazonáltal el kell mondanunk, hogy az adminisztratúra egyházjogilag ideiglenes jellegű intézmény, azaz jelen esetben burkoltan benne volt az esetleges visszarendeződés lehetősége éppúgy, mint az önálló egyházmegyévé válás is (TÓTH 2008; 125). Ez utóbbi történt meg a Romániával kötött konkordátum értelmében, amikor 1930-ban létrejött a temesvári püspökség. A konkordátum kapcsán Jugoszláviával folytatott tárgyalások elhúzódása, majd a szerződés felsőházi ratifikálásának megsemmisülése azonban megakadályozta, hogy a Délvidék esetében új egyházmegyéket alapítsa történjen meg. Így a Bácska, a baranyai háromszög és a Muraköz esetében, e területek 1941-es visszacsatolásakor egyházi visszarendeződésről is beszélhetünk.

Egy jugoszláv konkordátum az egyházi fenntartású iskolák létesítése tekintetében bizonyára pozitív hatással lehetett volna a délvidéki magyar katolikusokra nézve, ugyanakkor a nemzetközi szerződésben szerepelt a Bánsági Apostoli Kormányzóság egyesítése a belgrádi érsekséggel. Ennek megtörténte viszont minden bizonnyal hátrányosan érintette volna a bánsági magyar katolikusokat.

A Csanádi Püspökség területéből 9 387 négyzetkilométert csatoltak a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz, az egyházmegye 248 plébániája közül 62 helyezkedett el a Bánságnak az új délszláv államhoz került részén. Az 1921-es népszámlálás szerint e terület összlakossága 561 958 főt tett ki, akik közül 209 370 fő (37,2 százalék) vallotta magát római katolikusnak, míg az ortodox hívek száma 306 414 (54,5 százalék) volt. A bánsági részek katolikus lakossága körében a magyarok a németek mellett csak a hívek kisebb részét tették ki, de rajtuk kívül katolikus horvátok, bolgárok, csehek és szlovákok is éltek e területen.

A csanádi egyházmegye 62 katolikus plébániája közül, melyek a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz kerültek, csupán 19 egyházközségben voltak többségben a magyar hívek és hét helyen – jobbára városokban – alkottak jelentős csoportot a németek mellett.

A Jugoszláviához került bánsági plébániák anyanyelv szerint

plébánia nyelve	szám	arány
német	36	58%
magyar	19	31%
német és magyar	7	11%
összesen	62	100%

A Bánáti (Bánsági) Apostoli Kormányzóság (Administratura Apostolica Banatensis) felállításáról szóló dekrétum 1923. február 10-én született, és P. Rodić Ivan Rafael⁹ ferences atya gondjaira bízta e terület kormányzását. P. Rodić igyekezett mihamarabb megismerni a gondjaira bízott területet és az itt tevékenykedő lelkipásztorokat. Már első szolgálati évében 25 plébánián vizitált. Emellett a papoknak lelkigyakorlatot szervezett, továbbá igyekezett anyagi fedezetet biztosítani a katolikus árvaház számára is. Mivel Bánát délszláv–román kettéosztása szükségessé tette az egykori Csanádi Püspökség esperes kerületeinek módosítását, ezért az 1924. augusztus 7-én megtartott konzultori ülés döntött az új esperes kerületek alapításáról és azok határaitól. Létrejött a nagybecskereki kerület 11, a törökkanizsai 9, a nagykikindai 8, a magyarcsernyei 7, a torontálcsészányi 8, a pancsovai 6 és a kevevári 8 plébániával.

P. Rodić 1924. október 29-én újabb megbízást kapott a Szentszéktől: öt neveztek ki a belgrád–szendrői (Smederevo) érsekség élére, de továbbra is megmaradt bánsági kormányzónak. A Szentszék 1972-ig követte ezt a gyakorlatot, tehát a mindenkori belgrádi érseket neveztek ki a bánsági részek kormányzójává is. P. Rodić püspökké szentelésére 1924. december 7-én került sor Belgrádban. Mivel egyházszerző munkája a fővároshoz kötötte, ezért Nagybecskereken, illetve a kormányzóság területén havonta 8 napot töltött.

A bánsági kormányzó a plébániák vizitálása során szembesült azzal a súlyos helyzettel, amelyet az agrárreform által bekövetkezett gazdasági változás okozott az egyházközségek életében: a templomok és plébániaépületek szomorú állapotával, a plébánosok és kántorok elkeserítő

anyagi helyzetével. A kormányzó azzal a kéréssel fordult a kormányhoz és a vallásügyi minisztériumhoz, hogy az agrárreform következtében elvesztett bevételeket az állampénztárból utalják ki a plébániák számára. Ám erre Belgrád nem volt hajlandó, ellenben javasolta, hogy minden plébánián alakítsák meg az egyházközséget, illetve ennek tanácsát, így a hívőközösség maga gondoskodhat az egyházi ingatlanok fenntartásáról és a plébános járandóságáról (ERŐS 1993; 156).

A plébániák és a lekipásztorok anyagi helyzetének konszolidálására egyetlen megoldásként az önszegélyezés maradt. Brenner Frigyes nagykikindai plébános tett javaslatot az egyházközségi alapszabályok kidolgozására, amelyre 1925 első felében került sor. Ezzel a munkával kapcsolatban több alkalommal is ülésezett a kormányzóság papsága. A Bánáti Apostoli Kormányzóság Hitközségi Alapszabályzatát 1925. augusztus 20-án hagyta jóvá a főpásztor, és november 1-jén lépett életbe. Előírta, hogy minden plébánián és leányegyházban haladéktalanul meg kell alakítani az egyházközséget, melynek feladata lesz az alkalmazottak megfelelő díjazásáról való gondoskodás. A három fő részből álló alapszabályzat kiemeli az összetartás, valamint a keresztény öntudat ápolásának és fejlesztésének fontosságát. A hívek lelkére köti a rendszeres istentisztelet, a hitélet és a hitoktatás méltó fenntartását, sőt előmozdítását. Ennek megszervezése a mindenkori lekipásztor kötelessége, ugyanakkor az egyháztanács feladata az igényelt személyi és dologi költségek biztosítása ehhez.

A régi egyházközségek újraszervezése és az újak alakítása pozitív hatással volt a hívek plébániai életbe való bevonása és az egyházzal kapcsolatos nagyobb felelősség vállalása szempontjából. Láthatóan fellendült a hitélet a Bánságban, különösképpen a leányegyházakban és a szórványgyülekezetekben volt tapasztalható a hívek önszerveződéséből kisarjadt lelki ébredés.

A Bácskai Apostoli Kormányzóság (Administratura Apostolica Bachiensis)¹⁰ megalapításáról szóló 1923. február 10-én kelt dekrétum Lajčo Budanovičot,¹¹ a szabadkai Szent Teréz-templom plébánosát nevezte ki a terület kormányzójává. Annak érdekében, hogy az új kormányzó a bér-

málás szentségét is kioszthassa a hívek számára, Budanović kormányzót 1923. november 9-én apostoli protonotáriussá nevezte ki a Szentszék. A kormányzó késlekedés nélkül bejárta és vizitálta a rábízott terület plébániáit, és megbérmálta az arra felkészült katolikus ifúságot. 1927. február 28-án Budanović Lajost a Kréta szigetén található Cisamo címzetes püspökévé nevezte ki a Szentatya. Püspökké szentelésére május 1-jén került sor.

A délszláv királysághoz került Bácska 770 115 lakosának vallási megoszlása a következő volt: 459 610 katolikus, 196 103 szerb ortodox, 95 792 protestáns és 18 610 egyéb. Tehát a terület katolikus többségű volt. A Bácskai Apostoli Kormányzóság plébániáinak nyelvi összetételéről 1927-ben készült részletes kimutatás.

A Bácskai Apostoli Kormányzóság plébániáinak nyelvi összetétele 1927-ben

plébánia nyelve	szám	arány
magyar	32	35,16%
magyar többségű	13	14,30%
német	24	26,37%
német többségű	4	4,39%
szláv	5	5,49%
szláv többségű	4	4,39%
szlovák	1	1,10%
azonos arányban	8	8,80%
összesen	91	100%

1936. június 30-án a szabadkai Szent Teréz-templomban egyházmegyei zsinatot tartottak, amit több évig tartó alapos munka előzött meg. A szinóduson kihirdették az 500 procanont tartalmazó *Codex Bachiensis*. A kódex mindazon részletes törvényeknek a foglalata, amelyek a jugoszláviai Bácska területére vonatkoznak és az egyházmegyei alapszabályokban és körlevelekben megjelentek, valamint a hagyományokból át-

véve szokássá váltak. A 170 oldalas *Codex Bachiensis* az egyházmegyévé szervezés jogi alapja lett. Előírta többek között a plébániai anyakönyvek szláv nyelvű vezetését, még a színmagyar plébániákon is. Tény, hogy Jugoszláviában csak az államnyelven lehetett hivatalos iratokat kiállítani, kivéve, ha valaki egyáltalán nem beszélte azt. Egyházmegyei zsinatként emlegették ezt a jelentős eseményt, holott egyházzogilag csak apostoli kormányzóság volt Bácska területén.

Budanović Lajos püspök a két világháború közötti időszakban 24 plébániát és 10 vikáriát¹² alapított. Emellett a hívek nagylelkű adakozásának és az Egyházmegyei Hatóság támogatásának köszönhetően 29 új templom és kápolna épült szerte az egész Bácskában. Ez a jelentős szám egyaránt mutatja a hívek buzgóságát és a püspök által vezetett egyházépítés szervezetségét. Az új egyházközségek alapítása, valamint az új templomok építése szempontjából elmondhatjuk, hogy ezek többsége a magyar ajkú katolikusok lelki javát szolgálta. Habár Budanović püspök nyíltan vallotta, hogy nem „magyarpárti”, mégsem lehet azzal vádolni, hogy a magyar híveket az egyházszerzés vagy a templomépítés terén bárminemű diszkrimináció érte volna. A magyar hívek társadalmi helyzetéből kifolyólag¹³ az ő egyházközségeik voltak leginkább rászorulva a kormányzóság finansiális támogatására ahhoz, hogy új templomokat tudjanak építeni. Ezt a támogatást pedig éppúgy megkapták, mint az egyházmegye horvát ajkú hívei.

Hitélet és egyesületek

Vajdaság valamennyi katolikus magyar plébániáján rendszeres misézés és hitoktatás folyt. Amikor sor került az egyházi iskolák államosítására, és az úgynevezett átmeneti időszakban a papokat nem látták szívesen az oktatási intézményekben, a hitoktatás a templomokban vagy az egyház tulajdonában maradt más épületben folyt. Néhány év szünet után azonban visszatérhettek az iskolákba a hittanár papok és szerzetesnővérek. Szintén minden magyar plébánián működtek Rózsafüzér Társulatok, akik imaláncban kapcsolták össze a hívőközösség tagjait. Az oltáregyesületek is kisebb csoportokba gyűjtötték a híveket: a közös imádság mellett az oltárok díszítése és az úrnapi körmenetek megszervezése volt a feladatuk.

A Ferences Világi Rend tevékenysége is nagy jelentőséggel bírt számos bácskai és bánási magyar város és nagyközség plébániáján: a szabadkai, magyarkanizsai, óbecsei, topolyai, törökanizsai és zentai ferences világi családok ténykedése példaértékűnek számított. A szabadkai rendház ferencesei rendszeresen látogatták a közösséget, hogy a szent ferenci lelkületben és egyúttal missziójuk fontosságában megerősítsék őket. Az első világháborút követő években Szent Ferenc Harmadik Rendjének helyi csoportjai nagyban hozzájárultak nemcsak a hívek valláserkölcsei, hanem nemzeti ébredéséhez is szerte Bácskában. Jótékonyági szín-előadásokat és koncerteket tartottak, gyűjtéseket szerveztek a hadirokkantak, az árvák és a népkonyhák számára. Az írástudatlanoknak a téli időszakban tanfolyamokat rendeztek. A színházi előadásokon igyekeztek a nép minden rétegének köréből szereplőket toborozni. Az előadásokat a kántortanítók, a káplánok vagy a plébánosok tanították be. Az előadott darabok vallási témájúak és erkölcsnemesítő célzatúak voltak: *Szent Ferenc*, *Szent Klára*, *Szent Erzsébet* és *Jairus lánya* (FARKAS 1940; 98). Elsősorban a falusi plébániákra volt jellemző a katolikus olvasókörök működése, melyek tagsága, a kor szokásai szerint, férfiakból állt. Magvát leginkább az egyházközségi képviselő-testület tagjai képezték, akik más tagokat is toboroztak az egyesületbe. A helyi plébános, a káplán és a kántor vezető szerepet töltött be az olvasókörben. Missziójuk az erkölcsnemesítő irodalom hozzáférhetővé tétele volt, emellett a helyi plébános, kántortanító vagy vendég lelkipásztor rendszeresen tartott előadásokat a tagságnak. Idővel, a harmincas évek derekán ezekből az olvasókörökből számos faluban katolikus körök nőttek ki magukat, amelyek nemcsak férfiakat, hanem asszonyokat és fiatalokat is a tagságukba tömörítettek. A katolikus jótékonyági nőegyletek leginkább a városokban és a nagyközségekben voltak jelen. Elnökük általában egy-egy nagybirtokos, illetve tehetősebb orvos, ügyvéd vagy kereskedő felesége volt. A helyi plébános vagy káplán lelki vezetőként vett részt az egyesület életében. A nőegyletek tevékenységének súlypontja a jótékonykodás volt. A tagok az adományozás mellett gyűjtéseket is szerveztek, hogy csomagokat készíthessenek a hadiárvák és a nélkülöző gyerekek számára, de azok iskoláztatását is szívükön viselték. Rendszeresen hoztak tető alá jóté-

konysági színelőadásokat, koncerteket és tematikus előadásokat. Valáserkölcsi témákban a helybeli lelkipásztorok, míg világi témákban (jog, politika, gazdaság, irodalom, nemzettudat erősítése) egyéb vendég-előadók bővítették a tagság ismereteit. A gyermekek számára is szerveztek foglalkozásokat, színi- és bábelőadásokat tartottak. A szabó-varró tanfolyamok mellett az egyesület hölgytagjai a betűvetés és az olvasás tudományára oktatták az írástudatlan cselédeket és napszámosokat (FARKAS 1940; 40, 88–89, 120). Elmondhatjuk tehát, hogy a katolikus nőegyletek nagyban hozzájárultak a magyar polgári öntudat és felelősségvállalás kialakításához megerősítéséhez a vajdasági magyarok körében. Az osztrák–magyar kiegyezés (1867) utáni években sorra alakultak meg országszerte a Katolikus Körök. Célkitűzésük a katolikus lakosság erkölcsi, kulturális és társadalmi előrehaladásának elősegítése volt. Fontos szerepet tölthettek be a polgárosodás folyamatában a Délvidéken is. Bácskában az első katolikus kör Kúlán alakult meg 1868-ban Szakácsy Sándor plébános bábáskodásával. Az első világháborút követően felélénkült a katolikus körök tevékenysége: ismeretterjesztő előadásokat és felolvasásokat tartottak, bálakat, színelőadásokat, tanfolyamokat és gyűjtéseket szerveztek. A többnemzetiségű katolikus közösségekben minden népcsoport saját kört alapított. A plébános ügyelt arra, hogy alkalmanként közös programjaik is legyenek, valamint rendezvényeikre kölcsönösen meghívják egymást. Szinte valamennyi egyesület keretében kórus is működött, amelyet a helyi kántor vezetett. Az egyházi kórusművek betanulása mellett, amelyekkel a templomi liturgiák színvonalát emelték, gyakorta szerveztek koncerteket is. Több város katolikus körében zenekar is működött, amely a helyi kórusal együtt is fellépett. A harmincas években szinte valamennyi körben ifjúsági alosztályok alakultak. Ezeket gyakran káplánok vagy fiatalabb tanítók vezették. Számos lehetőséget kínáltak az ifjak számára: magyar helyesírás és fogalmazás fejlesztése, német és eszperantó nyelvoktatás, gyorsírási tanfolyam, színjátszó csoport, asztalitenisz és sakk szakosztály. Tanulásra, készségfejlesztésre és szórakozásra egyaránt volt lehetőségük a fiataloknak, eközben pedig felekezeti és nemzeti hovatartozásukban is megerősödtek. Említésre méltó, hogy a magyar plébániák katolikus körei lelkipásztoraikkal az élen

nagy lelkesedéssel kapcsolódtak be a helyi művelődési egyesületek, valamint az őket összefogó Gyöngyösbokréta munkájába (FARKAS 1940; 119, 132–133, 143).

E ponton kitérnék a Belgrádi Érsekség területén élő magyar katolikusokra. Mivel a város immár nemcsak Szerbia, hanem a közös délszláv állam fővárosává vált, ezért a húszas években jelentős fejlődésnek indult. Belgrád nagy számban vonzotta a bánsági és bácskai magyar mesterembereket, munkásokat és nincsteleneket, ezért az ottani magyar katolikusok száma jelentősen megnövekedett: számuk elérte az 5000 főt. A német katolikus hívek migrációja még a magyarokén is túltett, ezért számuk a harmincas években mintegy 10 000 főre volt tehető. Rodić érsek a Belgrádba költözött horvát és a szlovén katolikusok mellett a kisebbségekhez tartozókra is gondot viselt. Többek között a jezsuiták Belgrádba hívásának is ez volt az oka. A rend számára felépítette a Szent Péter-templomot, ahol a magyar nyelvű pasztorálás is helyet kapott.

A magyar nyelvű tanítóképzés elindulásakor az érsek kérésére Budanović püspök egy magyar lekipásztort bocsátott a Belgrádi Érsekség rendelkezésére. A Kruna utcai plébánián lakott, és a magyar karon hittanárként működött, továbbá ellátta a fővárosban élő magyar egyetemisták és főiskolások lelki gondozását is. Vondra Gyula hosszú éveken át nagy sikerrel látta el ezt a missziót. 1933 húsvétján részt vett a Bolyai Farkas Egyesület megalapításában is, amely a belgrádi magyar ifjúságot fogta össze. Vondra atya vezetésével rendszeresítették a főváros magyar fiatalságának állandó kulturális összejöveteleit és előadásait, valamint az ifjúság műkedvelő színelőadásait. Ezek szereplői és közönsége csakhamar valódi lelki családdá forrott össze (FARKAS 1940; 247).

A Keresztes Ifjúsági Egyesületek megalakulása a harmincas évek derekáig szinte valamennyi bácskai és jó néhány bánsági plébánián megtörtént. Vezetőjük az adott helység káplánja vagy plébánosa volt. Az egyes nemzetiségek külön-külön alakították meg a csoportjukat (keresztesek/križari/Christusjugend), de természetesen közös rendezvényeik is voltak. A helyi egyesületeket az egyházmegyei Katolikus Akció kapcsolta össze. A csoportvezetők havonta megkapták az *Actio Catholica* című körlevelet, amiben az adott hónapban feldolgozásra szánt témákat készítették elő

a szerkesztők. Ez nagyban megkönnyítette a csoportvezetők munkáját, és elősegítette a tagokkal való szakszerű lelkipásztori és nevelői foglalkozást. A magyar nyelvű körlevelet az Akció magyar referense, Varbai Jenő székesegyházi káplán, későbbi újvidéki vikárius szerkesztette. A különböző nemzetiségű kereszties ifjúsági csoportoknak szánt körlevelek nem voltak uniformizálva, mivel mindegyik kisebbség katolikus ifjúsága más nehézségekkel nézett szembe. A magyar és horvát munkás és földmunkás fiatalságot elsősorban a szakszervezetek által terjesztett kommunista eszmék veszélyeztették, ezért a velük való foglalkozások során külön hangsúlyt fektettek az egyház szociális tanításának megismertetésére, valamint a marxista–leninista tanok kritikájára, a kommunizmus ateista voltának bemutatására. A német katolikus ifjúságot a nemzetiszocialista eszmék előretörése veszélyeztette, ezért a sváb kereszties csoportokban a Harmadik Birodalom szélsőjobboldali vezetőinek és ideológusainak (Hitler, Rosenberg, von Darrè) keresztény- és főleg katolikussellenes megnyilatkozásait vették górcső alá. A német kereszties ifjúság helyi sejtjeit a Christjugend és a Marienbund kapcsolta össze (*Actio Catholica* 1937. április; *Kann ein Christ „Erneuer“ sein?; ADS Actio Catholica*, 1936, 1937, 1938).

A bácskai német papság a hitleri hatalomátvételt követően egyre fokozódó, a jugoszláviai német ifjúságot is megcélzó nemzetiszocialista és újpogány propaganda ellen vette fel a kesztyűt. Tették ezt nem csak az egyes plébániai közösségekben, hanem szervezett módon is, az *Actio Catholica* keretein belül. A szilberekai (Bački Brestovac) születésű Andreas Moulliont, a szabadka–kertvárosi plébánia első lelkipásztorát, későbbi püspöki titkárt bízta meg Budanović Lajos kormányzó a Katolikus Akció német nyelvű szekciójának vezetésével. Emellett ő lett a bácskai német ajkú kereszties ifjúság referense is. Az Újverbászi Német Főgimnázium és Tanítóképző hitoktatói és tanárai kezdeményezésére az *Actio Catholicán* belül létrejött a Verbászi Kör, melyhez csakhamar olyan jelentős közéleti személyiségek csatlakoztak, mint Jakob Egerth apatini apátplébános, Adam Berencz apatini vikárius és a *Die Donau* hetilap főszerkesztője, Konrad Schmidt zombori ügyvéd, Emmanuel Wethmar, a belgrádi Katolikus Német Misszió káplánja és a fővárosi német diáktotthon igazgatója,

id. Jakob Leh szentfülöpi (Bački Gračac) nagygazda, valamint Stefan Kraft evangélikus senior és parlamenti képviselő. A Harmadik Birodalom nyomására 1935-től kezdve az úgynevezett „erneuerek” (megújítók) a keresztény kurzust egyre inkább kiszorították a jugoszláviai németek kulturális és politikai szervezetéből, a Kulturbundból, és fokozatosan átvették annak irányítását. Az illusztris közéleti emberek a német ifjúság keresztény szellemének megőrzésére és megerősítésére új formákat kerestek és tevékenységük egyik fontos helyszínévé a doroszlói Szentkút vált (ORCSIK 2018a; 19). 1935. június 15-én szervezték meg első alkalommal az Ifjak Zarándoklatát a doroszlói Szűzanyához. A *Jugendruf* katolikus ifjúsági havilap a következőképpen hirdette meg ezt az eseményt: „Zarándoklatunk utazást jelképez egy jövődő korba. Egy olyan korba, ahol az igazság győz a hazugság felett, hitünk tevékeny megvallása pedig diadalmas-kodik a keresztény emberek passzív hallgatása és elkényelmesedése felett! Elérkezett a katolikusok ébredésének és tevékeny akciójának ideje!” (NEGELE 1935).

A doroszlói Mária-kegyhely a két világháború között a rétegpasztoráció mintapéldájává nőtte ki magát: papnövendékek, szeminaristák zarándoklata, kántortalálkozók és tanítók zarándoklata, ifjúsági zarándoklatok, férfibúcsúk, nők és leányok zarándoklatai. A pasztoráció e modern formájának úttörői a német papság soraiból kerültek ki, ám a jó példát hamarosan követték a más nemzetiségű katolikusok is. Az első doroszlói Ifjúsági Zarándoklatot 1935-ben szervezték meg, és több mint 2300 fiatal vett részt rajta. A többségük német volt, de számos magyar és sokác horvát kereszties ifjú is csatlakozott hozzájuk. Csak számunkra tűnik ez különösnek, hiszen a harmincas évek főleg németlakta Nyugat- és Dél-Bácskájában a másnemzetiségű fiataloknak a szülőföldön való boldogulás érdekében legalább annyira kellett ismerniük a német nyelvet, mint a szerbet. Emellett katolikus felekezetük és személyes barátságai révén is kötődtek a sváb fiatalokhoz, különösen a vegyes lakosságú falvakban. A Keresztes Ifjúság által szervezett közös programok pedig csak tovább mélyítették a különböző nemzetiségekhez tartozó katolikus fiatalokban az összetartozás érzését (ORCSIK 2018). A következő években a zarándokló ifjak száma elérte a 4000 főt, 1937-ben pedig megkezdődött

a Leányok Zarándoklata, akik első ízben több mint 3500-an jelentek meg a Szentkútnál – a kor etikettjének megfelelően leginkább édesanyjuk vagy nagyanjuk kíséretében.

A két világháború között több alkalommal tartottak egyházmegyei Eucharisztikus Kongresszusokat Bácska és Bánság területén is. A Bánsági Apostoli Kormányzóság híveinek legnagyobb megmozdulása az 1934. augusztus 10-én és 11-én Nagybecskerekén megtartott Egyházmegyei Eucharisztikus Kongresszus volt. Mintegy 30 000 hívő vett részt e jeles eseményen és tett tanúságot katolikus hitéről. Bácska esetében pedig ki kell emelnünk a laikus apostolkodás legtömegesebb megmozdulását, ami az 1939. augusztus 5-én és 6-án Zomborban megtartott Egyházmegyei Katolikus Ifjúsági és Férfi Kongresszus volt: német, magyar és horvát nyelvű katekézisek és tematikus előadások, tábori szentmise, amit Budanović püspök celebrált, körmenet az Oltáriszentséggel a város központján keresztül. A jelenlévő 30 000 katolikus hívő ekkor tanúságot tett nemcsak Istenbe vetett hitéről és egyházához való hűségéről, hanem e többnemzetiségű egyházmegye híveinek egységéről is (HALTMAYR 1972; 260–263, BUSCH 1939, ORČIK 2015; 41–48).

Összegzés

A trianoni békediktátum következtében a délvidéki magyar katolikus lakosság több szempontból is megélte a kisebbségi létet: egyrészt magyarként a délszláv államban, másrészt katolikusként egy olyan országban, ahol a szerb ortodox vallás szinte államvallásnak számított, harmadrészt pedig magyar katolikusként a horvát dominanciájú Jugoszláviai Katolikus Egyházban. A katolikus hívek helyzetét tovább nehezítette, hogy egyházközsegeik elveszítették iskolafenntartói jogukat, valamint földbirtokaik és ingatlanjaik jelentős hányadát, melyek bevételeiből fenntartották azokat. A kegyuraság rendszere is összeomlott, ezért a templom- és plébániaépületek fenntartása, valamint a lelkipásztorok és az egyházi alkalmazottak megélhetése is veszélybe került. Mint az egyháztörténelem folyamán oly sokszor megtörtént, az anyagi javak elvesztése nemhogy megbénította volna az egyes egyházközsegeket, hanem

éppen ellenkezőleg, nagyobb felelősségvállalásra és önszerveződésre sarkallta a vajdasági katolikus híveket. Az önszegélyezés és a szervezetség terén kétségtelenül a Bánság és a Bácska katolikus németisége járt élen, de pozitív példájukat átvették a magyar hívek is.

A lelkipásztorkodás új formáinak meghonosítása, valamint a rétegpasztorálás szempontjából is nagy hatással voltak egymásra a különböző nemzetiséghez tartozó vajdasági katolikusok. Míg a két világháború közötti időben a magyarság és a németiség politikai vezetői nem találták meg egymással a közös hangot, addig e nemzetiségek katolikus papjai sikeresen működtek együtt a közös problémák megoldása és a katolikus megújulás terén. Akadnak ugyan német történészek, akik a vajdasági katolikus németiség és magyarság szoros együttműködését a Monarchia idején az egyházban is jelenlévő magyarosítás hozadékaként értelmezik, ám ennek ellentmond az a tény, hogy a fiatal, jugoszláviai teológiákon végzett német papság éppúgy hordozója volt ennek az együttműködésnek, mint a kalocsai vagy temesvári szemináriumokban szocializálódott idősebb paptársaik.

Az SZHSZ Királyság évtizedeiben a magyar és horvát katolikusok között bizonyos feszültség volt érezhető a Bácskában. Azonban nem feledkezhettünk meg arról sem, hogy az első világháborút követő évek a bunyevác katolikusok számára a nemzeti önmeghatározás esztendei voltak: nagy reményekkel tekintettek a megszülető közös délszláv államra, de ennek politikai berendezkedését illetően nekik is csalódnuk kellett horvátországi nemzettársaikhoz hasonlóan. Az Osztrák–Magyar Monarchia évtizedei alatt a horvát–bunyevác értelmiség a boldogulás érdekében kénytelen volt a magyarságba való asszimiláció útját választani. E nemzetiség számára papjaik jelentették azt a vezető réteget, akik sohasem szakadtak el a nép egyszerű faitól. Ha így tekintünk Blaško Rajić és Lajčo Budanović tevékenységére, akkor megértjük, hogy egyházépítésüket nem holmi magyarellenesség, hanem a bácskai horvát bunyevác népcsoport önmeghatározásának elősegítése jellemezte. Hiszen az egyházszervezés terén a magyar katolikusokat a királyi Jugoszlávia huszonkét éve alatt nem érte hátrányos megkülönböztetés, amit megannyi magyar hívőközösség plébániájának megszervezése és templomának fel-

építése, továbbá a magyar katolikus egyesületek alapításának engedélyezése is mutat.

A két világháború között kiforrott bácskai és bánági katolikus lelkiiség alapozta meg azt a tettekkészséget és áldozatvállalást a lap- és könyvkiadás terén, ami a kommunista Jugoszlávia idején is tovább tudta vinni a harmincas években kiforrott laikus apostolkodást.

Az 1963-ban elindult *Hitélet* folyóirat népszerű stílusban írt cikkei a II. vatikáni zsinat szellemében nyúltak a témákhoz. A lap valójában e szellem szócsövénév vált a magyar nyelvterületen, hiszen a környező országokban a szigorú cenzúra, a külföldtől és egyben a külföldi teológiai áramlatoktól elszigetelt környezet nem kedvezett a zsinati szellem megismerésének. A horvát teológiai kultúra közelsége, amelynek kiemelkedő képviselői vettek részt a zsinaton, és amelyben a bácskai papság is nevelkedett, kaput nyitott az *aggiornamento*¹⁴ felé. Bizonyára e gondviselészerű tényezőben kell keresnünk a *Hitélet* – visszatekintve már nyugodtan mondhatjuk – rendkívül gyors felemelkedését (HARMATH 2001; 58).

A katolikus összmagyarság szemszögéből nézve a szinte jelentéktelennek számító délvidéki hittestvérek a hatvanas, hetvenes és nyolcvanas években kapocsá váltak a „vasfüggöny” mögött és a nyugati emigrációban élő magyar katolikusok között. Történelmi feladatukat nem választották: a Mindenható juttatta nekik osztályrészül. E küldetést, a II. vatikáni zsinat, az *aggiornamento* szellemiségének és lelkiiségének közvetítését lélekszámukat és erejüket meghazudtolva teljesítették. A Jung Tamás püspök és Húzvár László verbászi, majd újvidéki plébános köré csoportosult lelkipásztorokra és hívekre egyaránt vonatkozik ez a megállapítás. A *Hitélet* folyóirat és a *Képes Biblia* miatt vált ismertté az összmagyarság lélekszámához képest szinte elenyésző vajdasági magyar katolikuság.

A délvidéki magyar katolikusok élete számos megpróbáltatáson ment keresztül az elmúlt száz évben. Bánág és Bácska demográfiai összetétele is jelentősen megváltozott, korábban jelentősnek vagy egyenesen meghatározónak tekinthető katolikus jellege egyre inkább visszaszorult. Ebben a folyamatban jelentős szerepet játszott a délvidéki katolikus németek kényszerű eltávozása, akik Bánág esetében a katolikuság második, Bácskában pedig a harmadik tartóoszlopot képezték 1944 végéig.

Hiányuk mindmáig fájdalmasan hat a délvidéki egyházmegyék életére. Mindazonáltal örökségük nem merül ki a romos templomépületekben és az elhagyott temetőkből. Lelki, szellemi hagyatékuk lüktetése mindmáig elevenen tapintható a délvidéki katolikuság ütőerén.

IRODALOM

Actio Catholica 1937. április.

A. SAJTI Enikő (2004): *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947.* Lämpás kiadó, Budapest

BUSCH, Jakob (1939): Der Tag von Sombor ein Bekenntnis. *Jugendruf*, Nr. 8–9.

CSUKA János (1995): *A délvidéki magyarság története 1918–1941.* Püski Kiadó, Budapest

ERDŐ Péter (1991): *Egyházjog.* Szent István Társulat, Budapest

ERŐS Lajos (1993): *Adalékok a Zrenjanini – Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez.* Logos, Tóthfalu

FARKAS Frigyesné LICHTNECKERT Margit (1940): *Bokréta.* A jugoszláviai magyar műkedvelők almanchja. Fischer Testvérek, Szubotica

GERGELY Jenő (1999): *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945.* Pannonica, Budapest. <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/katolikus-egyhaz-1/ch02.htm> (2018. aug. 10.)

HALTMAYER, Josef (1972): Die katholischen Donauschwaben in der jugoslawischen Batscha 1918–1945. In *Die katholischen Donauschwaben in den Nachfolgestaaten 1918–1945.* Pannonia-Verlag, Freilassing, 227–276.

HARMATH Károly (2001): Agapé – könyvkiadó és nyomda a vallási irodalom és könyvkultúra szolgálatában. *Létünk*, 2001/1–2.

HORVÁTH Gábor (2018): Glattfelder Gyula csanádi püspök öröksége. „Tanuljuk meg Szűz Máriától Krisztust hordozni”. *Deliberationes*, 2018/1.

Kann ein Christ „Erneuer“ sein? (1936) Novi Vrbas

LAKATOS Andor (2006): „A nagy háború árnyékában” – a kalocsa-bácsi főegyházmegye a szerb megszállás idején (1918–1921) In *A szerbek Magyarországon 1918–1921.* METEM, Budapest, 149–179.

LEHMANN, Michael (1972): Die katholischen Donauschwaben im jugoslawischen Banat 1918–1945. In *Die katholischen Donauschwaben in den Nachfolgestaaten 1918–1945.* Pannonia-Verlag, Freilassing, 154–216.

NEGELE, Josef (1935): *Doroslovo.* Familienfreund, Jg. 9 Nr. 12.

ORČIK, Karolj (2015): *La situazione dei cattolici tedeschi della Jugoslavia tra il 1918 ed il 1945.* PIO, Roma

ORCSIK Károly (2018): Doroszlói Mária-kegyhely, a velünk élő történelem. *Magyar Szó*, 2018. augusztus 25–26.

PASKÓ Csaba (2018): *Kerek jubileumok a Szabadkai Egyházmegyében.* <http://www.joreggeltvajdasag.com/koz/kerek-jubileumok-szabadkai-egyhazmegyeben> (2019. jan. 30.)

Schematismus Cleri, Admin. Ap. Ban. in Jugoslavia (1935). Ordinarijat Apostikske Administratione, Veliki Bečkerek

Schematismus Cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsensis ad Annum Christi 1942. Editio Ordinarius Colocensis, Coloczae

Schematismus Cleri Diocesis Csanadiensis pro anno 1913. Egyházmegyei Hatóság, Temesvár
TÓTH Tamás (2008): A Bácsi Apostoli Kormányzóság 1941-es visszacsatolása Kalocsához Ijjas József feljegyzései alapján. *Deliberationes*, I/1.

VARGA Attila (2006): *Chronica Aulæ Episcopalis Timisoaraensis.* Argonaut, Cluj-Napoca

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Archivum Dioecesis Suboticae, Szabadka

ADS Actio Catholica, Jelentés az 1936. évi tevékenységről.

ADS Actio Catholica, Jelentés az 1937. évi tevékenységről.

ADS Actio Catholica, Jelentés az 1938. évi tevékenységről.

Archivum Fontis ad Doroslo, Doroszló (AFD)

Protocollum Capellæ B. Mariæ V.s. Fontis ad Doroszló Bajkut ab a^o 1807

JEGYZETEK

¹ Várady Lipót Árpád (1865–1923) érsek. 1888-ban szentelték pappá Temesváron. Tanulmányi felügyelőként és teológiatanárként tevékenykedett a Temesvári Szemináriumban, majd püspöki titkárként szolgált. 1890-től miniszteri osztálytanácsos volt a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban. 1902-ben sebenicoi címzetes püspöki címet kapott Ferenc Józseftől. 1911-ben győri püspök, majd 1914-ben kalocsai érsek lett. Több plébániát alapított és templomot épített. Sokat foglalkozott a Bukovinában és az emigrációban élő magyarokkal. Megalapította a Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetségét. Segítette a hadirokkantakat és a Trianont követően Magyarországra menekülteket.

² Glattfelder Gyula (1874–1943) püspök. 1896-ban szentelték pappá. A szónoklattan tanáraként működött, megalapította a fővárosi Szent Imre kollégiumot, amely a nehéz sorsú vidéki diákokat karolta fel. 1911-ben nevezték ki csanádi püspökké. 1921-ben szembefordult a romániai agrárreformmal, ezért a román kormány eltávolítását követelte a Szentszéktől. 1923 márciusában elhagyta Temesvárt, és Szegedre tette át székhelyét, ahonnan egyházmegyéje Magyarország trianoni határain belül maradt részét kormányozta. Szegeden szemináriumot, Újszegeden tanítóképzőt és kollégiumot alapított. Irányítása alatt fejeződött be a fogadalmi templom építése 1930-ban. Szoros barátságban állt Klebelsberg Kúnóval, és tevékenyen részt vett Szeged egyetemi várossá formálásában (HORVÁTH 2018; 27–30).

³ Csernoch János (1852–1927) hercegprímás-érsek, bíboros. 1874-ben szentelték pappá. Budapesten lelképásztor, majd Esztergomban szemináriumi tanár. Irodaigazgató, székesegyházi plébános, egyházmegyei cenzor. 1908-ban csanádi püspökké nevezték ki, majd 1911-ben kalocsai érsek, végül 1912-ben esztergomi érsek lett.

⁴ Mivel a Habsburg Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia idején az uralkodó közös volt, ezért az Apostoli Szentszék követet (nunciust) küldött a bécsi udvarba, akinek megbízása a magyar egyházhoz is szólt.

⁵ Blaško Rajić (1878–1951) katolikus pap. 1903-ban szentelték pappá Kalocsán. 1911-ben nevezték ki a szabadkai Szent Rókus-templom plébánosává. Több bunyevác katolikus egyesület megalapítása fűződik a nevéhez, emellett a Duzijanca aratási hálaadás meghonosítója volt Szabadkán. 1923 és 1941 között a Bácskai Apostoli Kormányzóság általános

helynöke, majd a világháborút követően is ezt a tisztséget töltötte be (SCHEMATISMUS 1942; 284, SEKULIĆ 1990; 169–170).

⁶ A római utazás részleteiről Pacha Ágoston (1870–1954) püspöki titkár visszaemlékezésében olvashatunk: „Február 12-én volt az új pápa megkoronázása. A püspök részére szereztem főpapi ruhákat, s ő részt vett a hivatalos menetben. [...] A püspök nagyon sürgette, hogy miután már hetek óta várakozik Rómában, mielőbb audienciát kapjon az új pápánál. Meglepetésünkre a pápai meghívó már hétfő esti 6 órára szólott. A püspök eleinte latinul beszélt XI. Pius pápával, ki maga azután németre fordította a társalgást. [...] A pápa mindent jóváhagyott, amit az államtitkárság reánk vonatkozólag neki előterjesztett” (VARGA 2006; 365–366).

⁷ A konkordátum valamely állam és az annak területén tevékenykedő katolikus egyház kölcsönös viszonyát szabályozó nemzetközi szerződés az illető ország és a Szentszék között.

⁸ Egyes munkák az Észak-szerémi és Dél-baranyai Apostoli Kormányzóság létrejöttét 1922. november 1-jei dátumra teszik. Kutatásaim azonban ennek ellentmondanak, ezért az 1923. november 1-jei időpontot adtam meg tanulmányomban (lásd SEBŐK 1991).

⁹ P. Rodić (Ivan) Rafael 1870. június 15-én született a szlavóniai Požega közelében horvát szülők gyermekeként. 1886-ban csatlakozott Szent Ferenc rendjéhez. A jelöltség és a noviciátus idejét Dunaföldváron és Baján töltötte, ahol elsajátította a magyar nyelvet. Teológiai tanulmányait Bécsben végezte, itt tette le ünnepélyes rendi fogadalmát 1891. június 14-én. 1893. július 23-án szentelték pappá a Stephansdombban. 1895-től szentírásstudomány tanított Baján a ferences növendékeknek, 1900-ban pedig Zágrábban, majd 1903-tól Varazsdon működött gvárdiánként. Az újlaki (Ilok) ferences templom felépítésére sikeresen szervezett gyűjtéseket a magyar és az osztrák hívek között. 1912-től két évig a horvát provincia tartományfőnöke volt, majd 1914-től az Egyesült Államokban szolgált az USA hadba lépéséig. Hazatérően 1918-tól a galíciai, majd 1919-től a boszniai rendtartományban működött vizitátorként (ERŐS 1993; 153).

¹⁰ A Bács név előfordul még a következő alakokban is: Bacs(iensis), Bács(iensis), Bač(iensis), Bac(iensis).

¹¹ Lajčo Budanović (Budanovich Lajos) Bajmokon született 1873. március 27-én. Kalocsán végezte a kasszináriumot és a teológiát, majd 1897-es papszentelése után káplánként több helyen teljesített szolgálatot, majd plébános volt Béregen (1912–1919) és a megszűlést követően a városi tanács kérésére Baján (1919–1920). 1912-ben és 1913-ban pánszlávizmus és magyarellenesség gyanújába keveredett, ezért a születő délszláv állam kiváló lehetőségnek bizonyult a számára. 1920-ban, a városi tanács ráhatására Szabadkára került és a Szent Teréz-templomban kapott plébánosi kinevezést. Ilyen minőségében lett apostoli kormányzó 1923. február 10-én. Bácska visszacsatolása alatt a Vatikán felmentette kormányzói tisztsége alól, a magyar hatóságok pedig internálták és Budapesten élt. 1944 végén visszatért Szabadkára, majd újra visszakapta apostoli kormányzói hivatalát. 1958-ban hunyt el Szabadkán (SCHEMATISMUS 1942; 249).

¹² A vikária önálló lelkipásztorság, melyet egy önálló lelkipásztor (vikárius) vezet. A vikária egy meghatározott földrajzi területen élő katolikus hívek lelki gondozását látja el és rendelkezik saját anyakönyvekkel is. A vikária azonban a *Codex Bachiensis* szerint nem egyenrangú a plébániával (*Codex Bachiensis* 129–135 Procanon).

¹³ Bácskában a magyar földnélküliek aránya a mezőgazdasági népességen belül sokkal magasabb volt a bunyevácokénál és a németekénél (A. SAJTI 2004; 138, CSUKA 1995; 50–53).

¹⁴ Az aggiornamento jelentése olaszul a mai naphoz igazodás. Az Egyház a II. vatikáni zsinaton elindított megújulásának XXIII. János pápától származó megjelölése.